

Kitab-ı Mukaddes Araştırmalarına Münferit Bir Yaklaşım: Kemal Salîbî Örneği

Öz: 17. yüzyılla birlikte hemen her alanda kendini gösteren rasyonalist bakış açısından Kitab-ı Mukaddes de nasibini almış ve metin, özellikle tarihselliği bakımından incelemelere tabi tutulmuştur. Söz konusu çalışmalar sürdürülürken metinde yer alan anlatıların geçtiği coğrafyanın tam olarak bilindiğine kesin gözüyle bakılmış ve yer isimlerinin tetkiki hususunda ciddi araştırmalar içine girmek gerekli görülmemiştir. Çalışmamızın konusu olan eserin yazarı Kemal Salîbî ise bu alanda cesur bir adım atmış ve gelebilecek tepkileri göze alarak yazdığı çok tartışılan kitabında Kitab-ı Mukaddes coğrafyasının yeniden değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur. İddiasını temellendirirken etimoloji ve topoğrafyanın verilerinden yararlanan Salîbî dikkatli bir Kitab-ı Mukaddes okuması yapmış ve kendisine göre sorunlu olan noktalara temas etmiştir. Eser, alanında yer alan ön kabulleri ters yüz etmiş olması ve Kitab-ı Mukaddes ile ilgili çalışmaların bu gözle yeniden ele alınması ihtiyacını doğurması açısından önemlidir. Bu bağlamda elinizdeki çalışmada başlıca amaç, Salîbî'nin tezini ana hatlarıyla ortaya koymak ve iddianın geçerliliğini farklı kaynaklardan elde edilecek bilgiler ışığında tartışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Kitab-ı Mukaddes Eleştirisi, Kitab-ı Mukaddes Coğrafyası, Arap yarımadası, Batı Arabistan, Asir..

Hafize
ZOR*

An Individual Approach to Biblical Studies: The Example of Kamal Salibi

Abstract: Holy Bible had also its share of rationalism which reveals itself in almost every field beginning with 17th century, and the text has been subjected to historical criticism in particular. Within the process of criticising, geography of the Bible has been taken for granted and no significant examination of place names considered as necessary. The author of the book that comes into question in present study, Kamal Salibi took a courageous step in the field and at the risk of hostile criticism he wrote his much-debated book in which he argued that re-examination of Biblical geography is inevitable. By making use of the data obtained from etymology and topography, Salibi made a punctilious reading of the Bible and touched upon issues he considered as problematic. The work of him is momentous in terms of reversing presuppositions of its field and creating the need of reconsidering biblical studies from a new perspective. In this context, the main purpose of the article is presenting Salibi's thesis with the main lines and discussing the legitimacy of the claim under the light of information derived from related sources.

Keywords: Biblical Criticism, Biblical Geography, Arabian Peninsula, Western Arabia, Asir.

* Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Yüksek Lisans Öğrencisi. hafize.zor@gmail.com

Giriş

Kemal Süleyman Salîbî [كمال سليمان الصليبي], Yeni Ahit sahasında çalışmalar yaparken, Tanah konusuna da eğilmiş ve yaptığı incelemeler sonucunda metinlerde anlatılan İsraililerin tarihinin, geleneksel olarak inanıldığına aksine, Filistin'le hiçbir ilişkisinin bulunmadığını, gerçekte Kızıldeniz'e komşu, Batı Arabistan eyaletleri olan Asir ve Hicaz'a ait oldukları iddialarını ortaya koymuştur.

Salîbî'nin etimoloji ve topografyanın verilerinden yararlanarak ortaya koyduğu tezinin çıkış noktası 1977 yılında Riyad'da basılmış bir coğrafya atlası¹ olmuştur. Atlas üzerinde Batı Arabistan'da Arapça kökenli olmayan yer isimlerini incelerken Salîbî, bu yerlerin aslında sadece Batı Arabistan değil aynı zamanda Eski Ahit'te de bahsi geçen yerler olduğunun farkına varmıştır. Başta bunun basit bir tesadüf olduğunu düşünen Salîbî, yer isimlerini irdeledikçe iddia ettiği gerçekliğin farkına varmıştır. Keşfettiği durum onu Yahudiliğin aslında Filistin bölgesinde değil Batı Arabistan'da ortaya çıktığı tezine de götürmüştür. Tezini temellendirirken yararlandığı ana kaynak ise yukarıda zikredilen ve çalışmanın fitilini ateşleyen atlas olmuştur. Yine coğrafya üzerinde yapılan diğer² çalışmalar da Salîbî'nin kaynakları arasında yer almıştır.

Ele aldığımız kitap (*The Bible Came from Arabia*), alanında yer alan ön kabulleri ters yüz etme iddiasında olması ve Kitab-ı Mukaddes ile ilgili çalışmaların geçerliğini yeniden sorgulama ihtiyacı doğurması açısından önemlidir. Bu alanda yapılan çalışmaların aslında yanlış bir coğrafya üzerinde olduğu, bunun da çalışmaların sıhhatini doğrudan etkilediğini ifade eden Salîbî, böyle bir keşif yaptıktan sonra konunun üzerine eğilerek coğrafya üzerinde ayrıntılı araştırmalar yapmış ve tezinde geliştirilmesi veya açıklamaya muhtaç kısımlar olduğunu da kabul ederek yukarıda zikrettiğimiz tezin ortaya koymuştur. Salîbî, bu alanda ça-

- 1 Bahsi geçen kaynak Şeyh Hamed el-Casir'in Arap yarımadası yer isimleri kataloğu olarak hazırladığı *el-Mu'cem el-Coğrafi li'l-Bilad el-Arabiyye el-Suudiyye*, isimli Dârü'l-Yemame tarafından 1977'de Riyad'da yayımlanmış eserdir. Eserin eldeki nüshası ise yine aynı yayınevi tarafından yayımlanmış 1981 tarihli baskısıdır.
- 2 Salîbî'nin yararlandığı diğer temel kaynaklar; Atik b. Gays el-Biladi'nin *Mu'cemu Mealimi'l-Hicaz*, (Mekke: Dâru Mekke, 1983); Muhammed b. Ahmed Akili'nin *el-Mu'cemü'l-Cografi li'l-Biladi'l-Arabiyyeti's-Suudiyye: Mukataa Cazan*, (Riyad: Darü'l-Yemame, 1979); Ali b. Salih es-Süluk Zehrani'nin *el-Mu'cemü'l-Cografi: li'l-Biladi'l-Arabiyyeti's-Suudiyye Biladu Gamid ve Zehran*, (Riyad: Dârü'l-Yemame, 1981) ve yine Hamed el-Casir'in *Mu'cemu Kabâili'l-Memleketi'l-Arabiyyeti's-Suudiyye*, (Riyad: Dârü'l-Yemame, 1980) isimli eserleridir.

İşma yapan akademisyenler açısından hiç de kolaylıkla kabullenilemeyecek bir tez ileri sürmüştür. Bunu yaparken kendinden oldukça emin olan Salibî, tarihçi sıfatıyla da konuya eğilmiş ve *Who Was Jesus?, Historicity of Biblical Israel: Studies in 1&2 Samuel, Secrets of the Bible People* isimli eserlerinde tezini farklı açılardan ele almıştır.

Elinizdeki çalışmada ise Salibî'nin söz konusu keşfinden sonra kaleme aldığı ilk eser olan *The Bible Came from Arabia* çerçevesinde bir araştırma yapmak amaç edinildiğinden konunun özünü vermek adına ismi geçen diğer kitaplara atıf yapılmayacaktır. Okuyucunun zihnini Salibî'nin bahsettiği coğrafyaya hazırlamak adına Arap yarımadası ve Arap milleti hakkında bilgiler verildikten sonra yazarın iddiasının temelleri verilmeye çalışılacak ve son olarak esere yöneltilen eleştiriler ele alınacaktır.

1. Kemal Salibî Kimdir?

Beyrut'ta, 1929 yılında doğan Salibî, Protestan ve soylu bir aileye mensup bir tarihçidir. Beyrut Amerikan Üniversitesi siyaset bilimi ve tarih alanında lisansını tamamladıktan sonra aynı üniversitede yüksek lisans öğrenimine devam eden Salibî daha sonra doktora eğitimi için Londra Üniversitesi Doğu ve Afrika Araştırmaları Okulu'na (SOAS) gitti. "Marunî Tarihçileri ve Ortaçağ Lübnan Tarihi" başlıklı doktora tezini Bernard Lewis danışmanlığında 1953 yılında tamamladı. Çalışmalarını bitirdikten sonra Lübnan'a dönen Salibî Beyrut Amerikan Üniversitesi Tarih ve Arkeoloji bölümünde uzun yıllar (1953-1998) eğitim verdi. 1999 yılında Fen-Edebiyat Fakültesi'ne fahri profesör olarak atandı ve farklı dönemlerde SOAS, Harvard, Manchester, Oxford üniversiteleri ile Smith College'da misafir öğretim görevlisi olarak dersler verdi. 1994-2003 yılları arasında Dinlerarası Çalışmalar Kraliyet Enstitüsü'nün (RIIFS) yöneticiliğini yaptı. 2004 yılında ise Enstitü'nün ömür boyu onursal başkanı olarak atandı. Aynı dönemde Ürdün velihaht prensi Hasan b. Talal'a danışmanlık yaptı ve 1 Eylül 2011'de vefat etti.³

3 Abdul Rahim Abu Husayn, "Kamal Salibi: The Man and the Historian, 1929-2011," *One Hundred and Fifty*, ed. Nadia Maria El-Cheikh, Lina Choueiri, Bilal Orfali, (American University of Beirut 2016), 287-293; Ahmad Dallal, "Historian Kamal Salibi Dies," 6 Eylül 2011, <http://www.kaftoun.com/archived/432-historian-kamal-suleiman-salibi-dies> (Erişim 18.03.2017), Steve Tamari, "Kamal Salibi (1929-2011), the Model Teacher-Scholar," *insidethemiddle*, 7 Eylül 2011, <https://insidethemiddle.wordpress.com/2011/09/07/kamal-salibi-1929-2011-the-model-teacher-scholar/> (Erişim 18.03.2017).

Kariyerinin erken dönemlerinden itibaren fikirleri, ortaya koydukları ve bakış açısıyla adından söz ettiren Salibî'nin ilmi hayatının ilk dönemini özellikle Lübnan ve Arap tarihi alanındaki çalışmaları oluştururken, 1980 sonrasındaki çalışmalarında ise Kitab-ı Mukaddes araştırmalarına yönelmiştir.

2. Arap Yarımadası Hakkında

Klasik dönem Avrupası'nda Arap Yarımadası'ndan haberdar olunmasına rağmen, geç Ortaçağ ve erken Modern dönem Avrupası'nda yarımada büyük oranda unutulmuş ve yakın dönemde yeniden keşfedilmeye başlanmıştır. 18 ve 19. yüzyıllarda artık iyice keskinleşen oryantalist bakış açısı ve politikanın sunduğu imkânları kullanan ve bu doğrultuda hareket eden, söz konusu keşfin öncüleri olan Amerika ve Avrupa kökenli misyonerlerin faaliyetleri ile birlikte İbrahimi dinlerin ortak coğrafyası ve aynı zamanda Sami dil ailesinin beşiği olan Arap yarımadası; tarihî, coğrafi ve kültürel ilgiye yeniden mazhar olmuştur.

Erken dönemlerde yarımada hakkında bilinenler; kıyı şeridiyle temas halinde olan ticaret erbabının aktardıkları ile sınırlı kalmıştır. Yarımada dünya halkının zihninde uzun yıllar boyu altın, değerli taşlar, kokulu bitkiler ile özdeşleşen cezbedici bir bölge olarak tasvir olunmuştur. Çöller ve özellikle güneybatı kesimindeki yükseltiler nedeniyle yarımada'nın iç kısımları hakkında ise yeterli bilgi elde edilememiştir. Söz konusu coğrafi özellikler ve izole yaşamları Arap yarımadası sakinlerinin biyolojik, psikolojik, sosyolojik ve gramer bakımlardan Sami dil ailesinin en iyi temsilcileri haline gelmesini sağlamıştır.

Araplar itici ve münzevi çevreleri sayesinde etnik anlamda görece ari bir ırk olmuşlardır. 'Ada' halk ve toprak arasında kesintiye uğramamış eşsiz bir ilişki örneğini ortaya koymaktadır. Arabistan halkı kayda geçirilmiş tüm yüzyıllar boyunca neredeyse aynı kalmıştır. Bahsettiğimiz ilgiden sonra yeni bir gözle keşfine çıkılan yarımada araştırmacılar için bâkir bir bölge olmaktan çıkmış ve hem içerden hem dışarıdan birçok araştırmaya konu olmuştur. Yarımada'nın güneyine yeni bir misyon yükleyen Salibî de bu araştırmacılarından biridir. Salibî'nin tezinin temellerinin anlaşılabilirliğini artırmak üzere bu bölümde kendisince Kitab-ı Mukaddes'in anavatanı olarak nitelenen Arap yarımadasının güneyi ve Yahudilerin etkileşim içinde oldukları Araplarla ilgili genel çerçeveyi oluşturacak bilgilere yer verilecektir. Salibî'nin iddiasının merkezini oluşturan bölge Güney ve Güneybatı Arabistan olduğu için bu bölge hakkında bilgiler vermekle yetinilecektir.

2.1. Güney Arabistan

Güney Arabistan terimi Arap yarımadasının Kuzey-Güney Yemen, Umman ve Güneybatı Arabistan dâhil olmak üzere geniş bir alanına işaret eder. Yunan coğrafyacıları ve sonraki Arap coğrafyacılar tarafından bölge *Mutlu Arabistan* olarak ifade edilen Arap kaynaklarında *el-Arabiyye es-Saïde*, Yunan kaynaklarında *Eudaïmon Arabia* ve batı kaynaklarında *Arabia Felix* olarak zikredilmektedir.

Güney Arabistan fizikî özellikleri bakımından Arap yarımadasının en yüksek ve engebeli bölgesidir. Yarımada'nın kuzeyinde Sina dağından başlayan ve güneyde Hicaz, Asir ve Yemen sahalarına doğru devam eden sıradağlar güneye gittikçe yükselmektedir.⁴ Kısaca bölge genel anlamda batıdan doğuya doğru bir eğime sahiptir. Dağların büyük kısmı Batı Arabistan'da bulunmasına rağmen Güneydoğu Arabistan'da bir grup sert kayalık bölge yer alır.⁵ Yemen'in doğusunda bulunan dağlık ve aynı zamanda vadiler tarafından fazlaca yarılmış bölgeye Hadramut adı verilir. Buranın ismini Tekvin 10:26'da ismi geçen Hasarmavet'ten almış olduğu tahmin edilmektedir. Batı ve güneybatı kıyılarındaki yüksek yamaçlar ve sert toprak yapısına karşın doğu kıyıları alçak ve kumludur.⁶ Yarımada'nın batısında Ürdün'den başlayıp güneyde Asir'e kadar uzanan Serat sıradağları yarımada'nın belkemiğini oluşturur ve aynı zamanda yarımadayı Tihame ve Necd şeklinde ikiye ayırır.

İsmi bölgede yaşayan meşhur bir kabileden alan Asir bölgesi ise uçsuz bucaksız yüksek dağ silsilesinin üzerinde bulunur. Asir'in modern bir isimlendirme olduğunu ifade eden görüşe göre ise Asir, Hicaz bariyerinin devamı niteliğinde olduğu için bölge Güney Hicaz olarak da tanımlanmıştır.⁷

Güney Arabistan, yarımada'nın iklim bakımından en istikrarlı bölgesidir. Arap yarımadasının diğer bölümleriyle kıyaslandığında genellikle bol miktarda yağış alması ve tarıma uygun iklimiyle öne çıkar. Yarımada'nın yüzölçümünün büyük bir kısmı kurak kuşakta yer almasına rağmen, yalnızca güneydeki Okyanus'un getirdiği yağmurlardan faydalanan Yemen ve Asir bölgelerinde toprağın ürün vermesini sağlayan periyodik yağışlar görünmektedir. Yıl boyunca canlı kalan bitki örtüsünün en karakteristik özelliklerini kıydan yaklaşık üç yüz elli metre

4 Adem Apak, *Anahatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012), 20.

5 De Lacy O'Leary, *History of Arabia Before Muhammad*, (Lahor: Alliance Publishers, 1989), 6-9.

6 Kudret Büyükcoşkun, "Arabistan: Fizikî ve Beşerî Coğrafya," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: Türk Diyanet Vakfı, 1991), c. 3, 250.

7 O'Leary, *History of Arabia Before Muhammad*, 8.

içerde bazı vadilerde görmek mümkündür.⁸ Fakat bölge aynı zamanda mevsimli su baskınları, periyodik kuraklık, ekilebilir arazinin azlığı ve bölgenin kültürel gelişimini etkileyen sosyo-politik karışıklıklar gibi bazı yıkıcı etkenlerle de karşı karşıya kalmıştır. Buna bağlı olarak Güney Arabistan devletleri güçlü kalamamış; bölgeden Mezopotamya, Mısır ya da Habeşistan'a olan İslam öncesi göçlerle sonuçlanan hem sosyal hem ekonomik düzensizlikler ise izleyen diğer olumsuzluklar olarak kayda geçmiştir. Bölgeden son göç ise İslam'ın yayılmasının hemen ardından binlerce ailenin evlerini ve topraklarını terk ederek Levant'a yerleşmesiyle gerçekleşmiştir.⁹

Yarımadanın güneybatı köşesini oluşturan Yemen, toprak özellikleri bakımından sert bir temel üzerine oturmuş bir bölge olmasına rağmen yeraltı hareketliliği bakımından sakin bir yerleşim yeri değildir. Yarımadada bulunan çöl tiplerinden biri olan,¹⁰ volkanik püskürtülerden oluşan kıvrımlı ve çatlak yüzeye sahip *Harralar*, özellikle yarımadanın güneybatı ve merkezî bölgelerinde kendini gösterir ve kuzeye doğru uzanır.¹¹ Yemen'de de iki adet volkanik bölge (*harra*) bulunur, Arhab ve Dhamar bölgelerindeki konilerden bazılarının yüksekliği 2800 metreye kadar ulaşmaktadır. San'a bölgesinin güneybatısında yer alan Nebî Şuayb dağı da volkanik kayalardan oluşur ve yaklaşık 3700 metrelik yüksekliğiyle modern Yemen'in –aynı zamanda Arap yarımadasının– en yüksek dağı olarak bilinmektedir.¹²

Güney Arabistan söz konusu olduğunda değinilmesi gereken amillerden birisi de buhur ve tütsü ticaretidir. Klasik kaynaklarda da çokça zikredildiği üzere Güney Arabistan kokulu otlar bakımından dünyanın en zengin topraklarına sahip bölgelerinden biridir. Güney Arabistan'dan kuzeye buhur ticaretinin metin bağlamında en erken kaydı MÖ. 6. yüzyıla kadar uzanmaktadır.¹³ Kuzeye doğru

8 Philip K. Hitti, *History of the Arabs: From the Earliest Times to the Present*, (London and Basingstoke, Mcmillan Publishers, 1970), 17-18.

9 Abdulkerim Abdullah S. el-Ğamedî, "The Influence of the Environment on Pre-Islamic Socio-Economic Organization in Southwestern Arabia," (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Arizona State University, 1983), iv.

10 Yarımadada bulunan diğer çöl tipleri, Nüfud ve Dahna tipi çöllerdir. Nüfud çölü beyaz ve kırmızısı topraktan oluşup Kuzey Arabistan'da geniş bir araziye kaplarken, Dahna kırmızı kum anlamına gelir ve kuzeyde Nüfud çölünden güneyde Rubülhali çölüne kadar uzanır. Eski haritalarda ise genellikle Rubülhali olarak ifade edilir.

11 Cevad Ali, *el-Mufasssal fi Tarihi'l-Arab Kable'l-İslâm*, (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melayin, 1968), c. I, 145-153; M. Şemsettin Günaltay, *İslâm Öncesi Arap Tarihi*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 16-17; Hitti, *History of the Arabs*, 16-17.

12 Naval Intelligence Division, *Western Arabia & The Red Sea*, (London: Routledge, 2012), 52.

13 Nigel Groom, Frankincense and Myrrh: A Study of the Arabian Incense Trade, (London and New York: Longman, 1981), 40.

bir rota çizen ticaret yolu Suriye ve Mısır'dan da geçmektedir. Mısır'da özellikle mumyalama esnasında kullanıldığı bilinen otların temininin de Güney Arabistan'dan sağlanmakta olduğu tütsü ticaretinin boyutu ile ilgili bilgi sahibi olduğumuz konulardan biridir.

Yahudilerin de dinî ritüeller esnasında tütsü ve buhur kullandığı bilinmektedir. Eski Ahit ve bazı Rabbanî metinlerde bahsi geçen tütsü kullanımı etrafında şekillenen birtakım ritüeller mevcuttur. Tevrat'ın Sayılar kitabının on altıncı bölümünde iki yüz elli isyancının Musa'dan gelen emirle ellerinde buhurdanlıklar içinde yanan ateş ve buhur olduğu halde buluşma çadırına gelmeleri istenmiş ve Tanrı iki yüz elli isyancı liderleriyle birlikte yok etmiştir. İsraililere Harun'un soyundan gelenler dışında kimsenin Rabb'e buhur yakmaması gerektiğini hatırlatmak üzere ise isyancıların buhurdanlıkları levha haline getirilmiş ve sunak bunlarla kaplanmıştır. Halkın Musa ve Harun'a, ölenler nedeniyle çıkışması üzerine Tanrı tarafından aralarına ölümcül bir hastalık yayıldığı ve Musa'nın talimatıyla Harun'un buhur yakarak onların Tanrı tarafından affedilmesini dilediği, buhur vesilesiyle hastalığı ortadan kaldırdığı da verilen bilgiler arasındadır.

Buhur, Hıristiyan geleneğinde ise İsa'nın ölümüyle ilgili olarak anılır. Markos 15:23'te İsa'ya çarımha gerilmeden önce şarap ve mür sunulduğu -bir ifadeye göre ise mür ağrı kesici etkisi nedeniyle sunulan şarabın içine katılmıştı-¹⁴ fakat İsa'nın bunları reddettiği anlatılır. Yuhanna 19:39'da ise Nikodim'in İsa'nın bedenini baharatla kefenlemek üzere otuz litre kadar karışık mür ve sarısabır özü getirdiği ifadelerine yer verilir.

Özellikle Hadramut krallarının ön planda tuttuğu buhur ticaretinin Güney Arabistan ekonomisi üzerindeki etkisinin yadsınamaz olduğu, fakat İslam öncesi Güney Arabistan medeniyetinin buhur ticaretine dayandığı veya yalnız bu yolla geliştiği düşüncesinin temelsiz bir yargı olduğu tütsü ticareti ile ilgili kapsamlı çalışmaları bulunan Nigel Groom tarafından dillendirilen bir düşüncedir.¹⁵

Yemen'in söz konusu buhur ticaretinde etkin rol oynadığı bilinmektedir. Arap yarımadası hakkında klasik kaynaklardaki tanımlamalara baktığımız bölümde de değineceğimiz üzere Güney Arabistan'a atfedilen *Arabia Felix* ifadesinin aslında Yemen'i tanımlamak üzere kullanılan bir yakıştırma olduğu şeklindeki atıflar hem Arap hem de Batılı kaynaklarda mevcuttur.¹⁶

14 Groom, Frankincense and Myrrh, 20.

15 Groom, Frankincense and Myrrh, 10.

16 Jan Retsö, "When did Yemen become Arabia Felix?," *Proceedings of the Seminar for Arabian Stu-*

Eski Arap tarihçileri ve eski Arap rivayetleri Yemen dolaylarını, Arap milletinin en eski anayurdu olarak ifade etmektedir. İslâm tarihçilerine göre Yemen'in ilk yerleşimcileri Nuh'un oğlu Sam ve onun neslidir.¹⁷ Rivayetlere göre Yemen'de bulunan çok sayıda barajlardan bazılarının MÖ. 300'ler veya biraz daha erken bir tarihte yıkılması üzerine birçok Arap kabilesi yarımada'nın kuzey bölgelerine göç etmiştir.

2.2. Klasik Batı Kaynaklarında Arap Yarımadası İmgesi

Arap yarımadası ve Araplar gerek Yunanlar gerekse de Romalılar için bilinmeyen unsurlar değildi. Hindistan ve Çin'e giden ticaret yolları, yarımada'yı baştanbaşa geçmelerini gerekli kılıyordu. Aynı zamanda bu bölgede batı pazarlarında yüksek fiyatlarla alıcı bulan tüketim malları da üretiliyordu. Daha önceleri, akrabaları Fenikelilerin Akdeniz'de yaptığı gibi Arap yarımadası sakinleri de güney denizlerinin aracı tüccarları konumundaydı.¹⁸ Ticarî birtakım kaygılarla veya seyahat notları olarak Arap yarımadası hakkında klasik kaynaklarda verilen bilgiler dönemin şartları ve Arap yarımadasının izole yapısı göz önüne alındığında yeterince makul görünmektedir. Söz konusu metinlerde Araplara farklı şekillerde atıflar yapılmıştır. Araplar ve Arap yarımadası hakkında bilgi veren klasik kaynaklardan en uzun zaman aralığına (MÖ. 500- Hz. Muhammed dönemine kadar) sahip kaynaklar Yunan kaynaklarıdır. Latin kaynakları da büyük oranda Yunan kaynakları üzerine inşa edilmiştir ve onlarla birlikte değerlendirilebilirler.¹⁹

Asur kralı III. Şalmaneser yönetiminin altıncı yılını konu alan ve Diyarbakır Üçtepe'de 1861 yılında İngiliz John George Taylor tarafından gün yüzüne çıkarılan Kuruh (Kurkh) Monoliti, Arap isminin kaydedildiği elimizdeki en eski yazılı kaynaktır. MÖ. 853 yılı ile tarihlenen monolitin son bölümlerinde on iki kralın Şalmaneser'e karşı ittifak oluşturarak katıldığı Karkar Savaşı²⁰ ele alınır ve söz konusu krallar hakkında verilen bilgilerden, bunlardan birinin Arap kralı olduğu anlaşılır. Gindibu²¹ adındaki Arap kralın Şalmaneser'e karşı oluşturulan birliğe bin deve-

dies, sy. 33, (Archaeopress Publishing Ltd.,2003), 229; Corci b. Habib Zeydan, *el-Arab Kable'l-İslâm*, (Dârü'l-Hilâl, ts.),119.

17 Cengiz Tomar, "Yemen: Tarih," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (Ankara: Türk Diyanet Vakfı, 2013), c. 43, 402.

18 Hitti, *History of the Arabs*, 44.

19 Jan Retsö, *The Arabs in Antiquity: Their History from the Assyrians to the Umayyads*, (London: Routledge Curzon, 2003), 577.

20 Savaş, MÖ. 854'de günümüzde Hama şehrinin kuzeyinde bulunan bölgede gerçekleşmiştir. Retsö, *The Arabs in Antiquity*, 124-127.

21 Kelime anlamı 'çekirge' olan isim. Diğer Semitik dillerde örneğine çok rastlanmayan hayvan

siyle²² katkı sağladığı verilen bilgiler arasındadır.²³ Savaş alanı olan Karkar bölgesiyle aradaki mesafe göz önünde bulundurularak Arap kralın Suriye çölünün vadi Sirhan dolaylarından geldiği, kral hakkında yapılan yorumlardan biridir.²⁴ Fakat Salibî bunu reddeder ve savaş meydanının Batı Arabistan'da bulunduğunu söyler. İddiasını desteklemek için hali hazırda Asir bölgesinde bulunan Karkar yerleşimini gösterir ve batı Arabistan'da Karkar olarak anılan üç farklı yerleşim yeri daha bulunduğunu ve buna mukabil Suriye bölgesinde bu isimle anılan herhangi bir bölge bulunmadığını sözlerine ekler.²⁵ Ayrıca savaşa katılma nedeni olarak dillendirilen ve çıkarıma dayanan bir görüşe göre kral, Şalmanezer'in zafer kazanması halinde kendi çıkarlarının zarar görmesinden korktuğu için savaşa katılmıştır.²⁶

MÖ. 9. yüzyıldan 5. yüzyıla kadarki Kitab-ı Mukaddes ve Süryanî metinlerinde ise Araplar "Suriye çölünde yerleşen göçebe çobanlar" olarak zikredilmişlerdir.²⁷ Bilinen en eski tarih yazıcılarından Herodotos'a (MÖ. 484-425) göre Arap yarımadası başlıca Doğu Mısır, Sina yarımadası ve Negef çölünün belirlediği bir alandır,²⁸ bu tarif Pliny'nin 'Nil'in doğu ağzının ötesi Kızıldeniz'e kadar uzanan Arap yarımadasıdır'²⁹ tarifıyla de uyumaktadır. İran idarî belgelerinde -çoğu Darius (MÖ. 521-486) döneminden kalan belgeler- Arabâya olarak anılan bir bölgeden söz edilir ve Asur ve Mısır bölgeleri arasında kaldığı düşünülür. Bu muhtemelen Herodotos'un Arap yarımadası tarifine Suriye çölünün bazı bölgeleri de eklenerek yapılmış bir tariftir.³⁰ Yunanca "Arabia" *Αραβία* ifadesinin aslında "Arabia Khora" *Αραβία Χώρα* Arap bölgesi anlamında kullanıldığı bilinmektedir.

isimlerinin insanlara verilmesi şeklindeki kullanım Arapçada yaygındır. Buradan hareketle söz konusu kralın Arapça veya Arapçaya yakın bir dil kullandığı tahmin edilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Retsö, *The Arabs in Antiquity*, 126.

- 22 Monolit, aynı zamanda tarihte devenin zikredildiği en erken yazılı kayıtlardan biridir.
- 23 Shigeo Yamada, *The Construction of the Assyrian Empire: A Historical Study of the Inscriptions of Shalmaneser III (859-824 BC) Relating to His Campaigns*, (Leiden: Brill Academic Publishers, 2000), 150-157.
- 24 Israel Eph'al, *The Ancient Arabs: Nomads on the Border of the Fertile Crescent 9th-5th Centuries BC*, (Jerusalem: The Magnes Press, The Hebrew University, 1984), 76.
- 25 Kamal Salibi, *The Bible Came From Arabia*, (London: Pan Books, 1985), 199-200.
- 26 Eph'al, *The Ancient Arabs*, 76.
- 27 Robert G. Hoyland, *Arabia and the Arabs: From the Bronze Age to the Coming of Islam*, (London: Routledge, 2001), 5-8.
- 28 William Beloe, çev., *The History*, (London: AJ Valpy, 1830), c. I, 2:8, 164-165.
- 29 Pliny, *Natural History*, çev. H. Rackham, (Cambridge: Harvard University Press, 1961), c. II, V:12/65, 269.
- 30 Hoyland, *Arabia and the Arabs*, 3.

Diodorus ise Arap yarımadasının güneyi, yani *Arabia Felix* kısmından söz ederken buranın tarıma elverişli arazileri ve iklimi bakımından Arap yarımadasının diğer bölümlerinden ayrıldığı, baharat ve özellikle neredeyse başka bir yerde yetişmeyen, tanrılara sunak olarak çokça değer gören tütsü otları bakımından zengin olduğunu belirtir.³¹

Arap yarımadası Strabon ve Pliny tarafından *Arabia Felix* (ἡ εὐδαίμων Ἀραβία), *Arabia Deserta* (ἡ ἔρημος Ἀραβία) olarak bölümlendirilmiştir.³² Ptolemy (Batlamyus) ise bu tasnife *Arabia Petraea*'yı (ἡ Πτραία Ἀραβία) ekleyerek Arap yarımadasını üç bölüme ayırmıştır. Ptolemy'e göre önceki coğrafyacılar kesin sınırları olmamakla birlikte ilkinde, yarımada'nın tamamını, ikincisine yarımada'nın kuzeyindeki Nüfûd çölünü, üçüncüsüne ise Petra çölünü ve Sina yarımadasını dâhil ederler.³³ Aslında Ptolemy için *Arabia Felix*, Arap yarımadasının tamamını ifade eden bir terimdi. MÖ. 3. yüzyılın sonlarında yazan Eratosthenes de ifadeyi kapsayıcı olarak ele almış, daha sonraki dönemlerde yazan Ptolemy'de de ayırım ya da *Arabia Felix*'in Yemen bölgesini ifade edecek şekilde özelleştirilmesi durumu gerçekleşmemiştir.³⁴ Bu bölümlendirme aslında miladi ilk asırda -ki yukarıda bahsi geçen yazarlar da miladi ilk ve ikinci asırlarda yaşamıştır- ülkenin üç siyasi bölgeye ayrılması ile ilişkilendirilir. *Arabia Felix* bağımsız, *Arabia Petraea* Roma'ya bağlı, *Arabia Deserta* ise kısmi olarak Perslerin kontrolü altındaydı. *Arabia Felix* Suriye-Mezopotamya çölü (Bâdiye), Sina yarımadası ve Petra dışında kalan ve yarımada'nın daha az bilinen kısımlarını ifade eden bir terim iken ifadenin yalnızca Yemen'i işaret edecek şekilde anlam daralmasına maruz kalması Ortaçağ'da ortaya çıkan bir durumdur. Muhtemelen Yemen'in, bahsi geçen bölgede Avrupalılar tarafından tanınırlığı en fazla olan kısım olması nedeniyle böyle bir sınırlama söz konusu olmuştur. Yemen'e atfedilmesinin ardından bölge, Philip K. Hitti'ye göre hatalı bir adlandırma olan *Arabia Felix* ile tanınmaya başlamıştır. Ona göre *Mutlu Arabistan* olarak bilinen *Arabia Felix* ifadesi yanlış anlamaya dayalı bir çeviridir. Buna göre, Hicaz bölgesinde güneşe doğru dönüldüğünde sol tarafta kalan kuzey kısmına Arapça sol el anlamına gelen eş-Şeme, yani Şam, sağ tarafta kalan güney kısmına ise Arapça sağ el anlamındaki "yumna" يمنية denilmiş ve çevrilir-

- 31 C. H. Oldfather, çev., *Diodorus of Sicily II*, (Cambridge: Harvard University Press, 1967), II: 49, 47.
- 32 Horace Leonard Jones, çev., *The Geography of Strabo*, (Cambridge: Harvard University Press, 1961), c. VII, XVI: 4, 309; Pliny, *Natural History*, c. II, V: 12/65, 269.
- 33 William Smith, *Dictionary of the Bible: Comprising Its Antiquities, Biography, Geography, and Natural History*, (Boston: Little, Brown, and Company, 1860), c. I, 91.
- 34 Retsö, "When did Yemen become Arabia Felix?" 229.

ken yine Arapça mutluluk anlamında gelen “*yumn*” *يمن* ifadesi ile karıştırılmıştır.³⁵ Bölgenin neden *Arabia Felix* olarak adlandırıldığı hususunda bilgiler veren Pliny ise yalnızca bu bölgede yetişen tütsü otları ve diğer kokulu bitkilerin bölgenin bu şekilde anılmasına sebep olduğunu söyler.³⁶

Ptolemy *Arabia Petraea*'yı kuzeyden Filistin ve Suriye'nin bir kısmıyla, batıdan Akdeniz ve Süveyş Körfezi'nin başlangıç sınırı arasındaki Mısır'ın komşu sınıрыyla, güneyden Süveyş ve Akabe Körfezleri ağız kısımları boyunca Akabe Körfezi'nin kıvrımına kadar süregelen çizgi, doğudan ise *Arabia Felix*'in kuzey sınırı olan Suriye'nin doğu sınırı boyunca uzayan çizgiyle sınırlandırmıştır.³⁷

3. Salibî'nin Keşfi

Eserine iddiasının ortaya çıkış hikâyesini anlatarak başlayan Salibî'nin yaptığı keşiften ne kadar büyük bir haz aldığı ve tezinin arkasında olduğu gerçeği daha ilk sayfalardan kendini belli etmektedir. Üzerinde çalışma yapma fırsatı bulabildiği neredeyse tüm Kitab-ı Mukaddes yer isimlerinin yaklaşık 600 km uzunluğunda ve 200 km genişliğinde olan ve bugün Asir olarak bilinen ve Hicaz'ın güney kısmını oluşturan bölgede bulunduğu şeklindeki temel iddiasının ortaya çıkış serüvenini anlatarak başlayan Salibî, heyecan verici bu serüveni şöyle anlatır:

“Elinizdeki çalışma, kökenlerini tamamen şansa borçludur. 1977 yılında Riyad'da basılmış olan bir Suudi Arabistan atlasına denk geldim. Batı Arabistan'da Arap kökenli olmayan yer isimlerini araştırırken, yalnızca Batı Arabistan'daki değil aynı zamanda Eski Ahit ya da benim tercih ettiğim şekliyle Tanah'da bulunan yer isimlerine de bakıyor olduğumu fark ettim. Başta yanıldığımı düşündüm, fakat deliller biriktikçe dikkate değer bir tesadüf silsilesine rastladığıma ikna oldum.”³⁸

Eldettiği ipucunun şaşkınlığını üzerinden attıktan sonra araştırmalarını derinleştirdiğini belirten Salibî, Yakın Doğu'nun herhangi başka bir yerinde kendi orijinal İbranice formunu korumuş yer isimlerinin bu denli bir arada bulunduğu bir yere rastlamadığını da sözlerine ekleyerek bunun bir tesadüf olmadığına kendini

35 Hitti, *History of the Arabs*, 44.

36 Pliny, *Natural History*, c. III, XII: 41, 136-137.

37 Rev. Charles Forster, *The Historical Geography of Arabia*, (London: Duncan and Malcolm, ts.), c. II, 110.

38 Salibi, *The Bible Came From Arabia*, 7.

ve bizleri ikna etme girişimlerine başlar. Söz konusu araştırmalarını sürdürürken Masoretler³⁹ tarafından noktalama işaretleri konulmuş olan kutsal metnin orijinali üzerinden bir çalışma yürüten Salibî, bugüne kadar metnin yanlış veya eksik şekilde okunması nedeniyle Kitab-ı Mukaddes çalışmalarında ön kabul haline gelmiş birçok hata olduğuna işaret eder.

Tezini ortaya koyarken kullandığı yöntemleri de özetleyen Salibî, özellikle Tanah'ın dili olan İbranice'nin yaygın kullanım alanını kaybetmesi sebebiyle ortaya çıkan güçlüklerden bahsetmektedir. Salibî, Rabbanî ilim adamlarının Tanah içerisinde geçen kelimeler ve kısmen de Aramice gibi diğer dillerden alınan kelimeleri içeren bir kelime dağarcığı ortaya koymuş olmalarına atıf yaparak söz konusu Rabbanî İbranice'nin konuşma dili olmaktan ziyade bir eğitim dili olduğunu vurgulamıştır. Burada iki yöntem öneren Salibî'ye göre; Tanah'ı okumak ve anlamak için kişi ya Rabbanî geleneği takip etmeli ya da günümüzde geçerliğini koruyan diğer ilgili Sami dillere başvurmalıdır. Bu yöntem önerilerinin ardından kendi seçimini ortaya koyarak, Arapça ve kadim Aramice'nin modern versiyonu olan Süryanice bilgisine dayanarak ikinci yolu yöntem olarak belirlediğini ifade etmiştir. İbraniceye olan yaklaşımını ise İbraniceyi temel gizemleri hâli hazırda çözülmüş bir dil olarak görmek yerine yeniden deşifre etmek üzere neredeyse bilinmeyen bir dil olarak ele aldığını söyleyerek ortaya koymuştur.⁴⁰

Kutsal metinlerin, dinin dindar ve sadık müntesipleri tarafından korunup gelecek nesillere aktarıldığı gibi gelenek tarafından aktarılan yer isimlerinin de benzer şekilde temel yapılarını muhafaza ettiğini, bilinçli bir şekilde yapılan nadir değişikliklerde bile, toplumun hafızasında yer etmeyen eski yer isimlerinin, örneklerin çoğunda görüldüğü üzere bir zaman sonra kendilerini tekrar ortaya koyduklarını belirten Salibî, neden yer isimleri etimolojisine dayanan bir çalışma yaptığını da açıklamış olur. Çalışmasında yer isimlerinin katkısını şu cümlelerle açıklamaya devam eder: "Yer isimlerinin varlıklarını koruma konusundaki ısrarcı tavırları, bazı örneklerde Tanah coğrafyası açısından arkeolojinin şimdiye kadar sağladığından daha geniş bir kavrayış sağlayarak toponomik tahlillerimi mümkün kılmıştır."⁴¹ Amacını ise Tanah'ın İbranice hecelemeyle verdiği yer isimlerini Suudi

39 Kitab-ı Mukaddes metninin yazımıyla ilgili geleneği ifade eden *Masoret* kapsamında bu metinlerin yazıcılarına verilen isimdir ve Masoretler metnin okunmasını kolaylaştıran noktalama işaretlerini belirleyen grup olarak da bilinmektedir.

40 Salibi, *The Bible Came From Arabia*, 27.

41 Salibi, *The Bible Came From Arabia*, 29.

Arabistan'ın modern atlaslarında Arapça hecelenmiş olarak verilen Asir ve Güney Hicaz'daki yer isimleriyle karşılaştırmak olarak ifade etmiştir.⁴² Bunu yaparken yer isimlerinin olduğu gibi değişmeden kaldığı iddiasında bulunmayan Salibî, kitabın başında ünsüz harf değişimiyle ilgili bir liste vererek yer isimlerinin tespitinde bunu bir kılavuz olarak kullanmıştır. Kitab-ı Mukaddes zamanında yer isimlerinin nasıl telaffuz edildiğinin de bilinmediğinin altını çizen Salibî, yer isimlerinin Tanah İbranicesi ve modern Arapçadaki yazılış şekillerini karşılaştırırken Sami alfabesinin doğasının göz önünde bulundurulması gerektiğine de değinmiştir.

Antik Yakın Doğu'nun bilinen dinleri arasında, Yahudiliği ayrı bir kategoriye yerleştiren Salibî, mitsel esinlenmeler dışında kadim Mezopotamya, Suriye veya Mısır dinleri açısından Yahudiliğin kökenlerini açıklama girişimlerinin hiçbirinin başarıya ulaşmadığını ifade eder. Salibî, Yahudiliğin köklerinin kadim Asir'de; Yahve, el- Sivaot, el-Şalom, el-Şadday, el-Elyon ve diğerleri gibi dağ tanrılarının muhtemelen bazı yerel kabilelerin birleşmesiyle ile bağlantılı olarak birbirleriyle özdeşleştirilmesi ve tek yüce varlık olarak tanınması şeklindeki monoteizme olan yönelimde aranması gerektiğini söyler. İsraililer olarak adlandırılan yerel bir halk tarafından benimsenen bu iptidaî Batı Arabistan monoteizminin ise zamanla komplike bir teoloji mefhumu ve son derece artılmış sosyal ve ahlaki içeriğe sahip olan kutsal metinlerle ileri derecede incelikli bir din haline geldiğini belirterek dinin oluşumunu açıklar.⁴³ Bu satırların devamında ise belli bir entelektüel seviye ve ahlâkî hassasiyetin mevcut olduğu böyle bir dinin kendine müntesipler çekmeye son derece muktedir olduğunu belirtir. Dinin yayılma hızıyla ilgili ise okuryazar insanlar tarafından geliştirilen kitabî bir din olması faktörünün etkili olduğu tahmininde bulunur. Söz konusu Yahudi kutsal metinlerinin, geleneksel olarak İbranice diye bilinen diline gelince, bu dilin Kitâb-ı Mukaddes dönemlerinde Güney Arabistan, Batı Arabistan ve Suriye'nin (Filistin dâhil olmak üzere) çeşitli bölgelerinde yaygın olarak kullanılan Sami dillerinin bir lehçesi olduğu şeklindeki tahminin ağır bastığını ifade eder. Söz konusu antik dil Kitab-ı Mukaddes'te adı geçen ve bu dili konuşan bir grubun ismine ithafen günümüzde Kenan dili olarak isimlendirilir. Bu dilin yanı sıra Arabistan ve Suriye'de konuşulan bir diğer Sami dilin ise Aramice olduğunu belirten Salibî'ye göre -eserinin dördüncü bölümünde de ele aldığı üzere- Kenanlı (ya da İbranî) ve Arami dilleri bir dönem farklı Batı Arabistan toplumları tarafından konuşulmaktaydı. Benzer bir

42 Salibi, The Bible Came From Arabia, 30.

43 Salibi, The Bible Came From Arabia, 8.

durum Suriye'de de gözlemlenmektedir. Salibî, Tekvin 31:47-9 pasajında yer alan anlatımlar üzerinden iddiasını örneklendirerek çalışma prensibini gözler önüne sermektedir. Söz konusu pasajda İbranî Yakub ile Arami dayısı ve kayınpederi Laban arasındaki anlaşmaya şahitlik etmek üzere dikilen "şahitlik yığını" denen tepenin hikâyesi anlatılmaktadır. Anlatıya göre Laban bu taş yığınının Aramice 'Yegar-Sahaduta' (*ygr shdwt*) adını verirken, Yakub ise onu İbranice Gal'ed (גלעד) ve gözcü kulesi anlamına gelen 'Mitspa' (מצפה) olarak isimlendirdi. Salibî her üç ismin de günümüzde hâlâ Abha'nın⁴⁴ batısında Rijal Alma'a bölgesinde bulunan ve az bilinen üç küçük kasabanın adı olarak kullanılmakta olduğu bilgisini verir. Kasabaların isimlerini ise şu şekilde sıralar: İlki, "Tanrı şahittir" ya da "Şahidin tanrısı" anlamına gelen Farat al-Şahda (*'l-şhd'*) isimli kasabadır. Arapça "*fr't*" ya da "*fr'h*" kökü bir yükseklik ya da tepeyi ifade eder, Aramicedeki karşılığı "*ygr*" köküdür. İkincisi el-Ced (*'l-cd*) ise "*gl'd*" kökünün Arapçalaşmış halidir. Üçüncüsü ise el-Mezef (*mdf*) kasabasıdır.⁴⁵

İddiasını temellendirmeye çalışan Salibî, İsraililerin kökenlerini belirleme hususundaki kafa karışıklığının da kendi teziyle birlikte ortadan kalkacağı iddiasındadır.

"Kitab-ı Mukaddes Batı Arabistan'ında Kenan dilini konuşanlar ve Aramice konuşanlar arasındaki bu yakınlıkta İsraililerin köken olarak hangi gruba dâhil olduklarına karar verme konusunda kararsız kaldıkları kanısındayım. Kendilerini normalde İbranîler olarak değerlendirirken, Tesniye 26:5'te kendi atalarının bir Arami olduğunu anımsamaya teşvik edildikleri görülür. Bu açık çelişki Kitab-ı Mukaddes âlimlerini uzun süre şaşırtmıştır. Fakat eğer benim varsayımım doğruysa, bu durum anlam kazanacaktır."⁴⁶

Yahudiliğin anavatanı olduğunu iddia ettiği Batı Arabistan'dan Filistin ve kuzeydeki diğer bölgelere olan Yahudi göçlerini mantıksal bir zemine oturtmaya çalışan Salibî'nin bu konudaki çıkarımı ise topluluğun Arap yarımadası içlerinde yol alan⁴⁷ kervan ticareti neticesinde ortaya çıkan etkileşim vesilesiyle söz konusu rotayı izleyerek ilerlediği şeklindedir. Salibî'nin verdiği bilgiler doğrultusunda Asir, bir doğrultuda Hint Okyanusu havzası, yani Hindistan, Güney Arabistan ve

44 Asir bölgesinin başşehri.

45 Salibi, The Bible Came From Arabia, 9.

46 Salibi, The Bible Came From Arabia, 9.

47 'Trans-Arabian' olarak anılan ticaret rotasından bahsetmektedir. Yemen ve kuzeybatı Yemen taraflarından Arap yarımadası içlerine uzanan ve buradan Filistin'e kadar uzanan bir rotayı ifade etmektedir.

Doğu Afrika ve diğer doğrultuda İnan-Mezopotamya ve Doğu Akdeniz havzası, özellikle Suriye, Mısır ve Ege dünyası olmak üzere bu bölgelerin ticaretini yapan kervanlar için bir buluşma noktasıydı. Suriye'nin güney köşesinde yer alan, Mısır'a yakın olan Filistin kadim Batı Arabistan ticaretinin o doğrultudaki ilk kıyı istasyonuydu. Buradan hareketle Salibî, Filistin'i mesken tutan ilk Yahudi yerleşimcilerin Batı Arabistanlı tüccarlar ve bu ticarete yer alan kervancılar olduğu tahmininde bulunmaktadır. Yine bu doğrultuda bölgenin yeni yerleşimcileri olarak Yahudiler, yerel inançlar ve hatta Mısır ve Mezopotamya İmparatorluklarının başlıca dinlerinin ötesine geçmiş olan kendi çok yönlü dinlerine yerel halktan müntesipler kazandırma konusunda başarılı olmuş olmalıydı. Salibî, söz konusu etkilenmenin daha sonra Müslüman tüccarların Asya ve Doğu Afrika'nın çeşitli bölgelerinde İslam'da kendi dinlerinden daha üstün özellikler gören insanları İslam'a çekerek yaptıkları ile aynı olduğunu ifade ederek bu durumun tarih boyunca örneklerine rastlandığını ortaya koymaya niyetlenmiştir.⁴⁸Bununla beraber Salibî, Yahudilerin, Güneybatı Arabistan'dan Filistin'e yerleşen ilk yerleşimciler oldukları iddiasında olmadığını belirtir. Ayrıca ülkeye ismini verenlerin Kitab-ı Mukaddes Filistinlileri olduğunu ve Batı Arabistan'dan buraya Yahudilerden önce gelmiş olduklarını ifade eder. Kitab-ı Mukaddes'te Keretliler (*Cherethites*)⁴⁹ olarak isimlendirilen Filistin yerleşimcilerinin uzun yıllar boyu bir Akdeniz adası olan Girit'ten gelen gizemli 'Deniz İnsanları' olduklarına inanıldığını söyler.⁵⁰ Fakat kendisi Keretliler olarak anılan grubun Girit adasından gelmiş olamayacaklarını ifade eder. Salibî'ye göre *krt* kökü Ebha'nın güneyinde bulunan Karis Vadisi'ne işaret etmektedir. Yine Asir bölgesinde aynı köke dayanan üç yer isminin daha varlığından söz etmektedir.

Salibî, Batı Arabistan'dan kuzeye doğru gerçekleşen göç dalgalarına Kenanlıları da ekler. "Aynı şekilde, Batı Arabistan Kenanlıları erken bir dönemden itibaren 'ülke dışına yayılmış'⁵¹ ve Filistin'in kuzeyinde Suriye'nin sahil şeridindeki Greklerin Fenike (*Φοινίκη, Phoenicia*) dedikleri Kenan (*kn'n*) bölgesine kendi isimlerini vermişlerdir."⁵² Aynı zamanda Fenike'nin kendi yerlileri tarafından 'Kenan' olarak isimlendirildiği gerçeğinin Beyrut'ta bulunan Helenistik döneme ait bir madeni para ile kanıtlanmakta olduğunu ifade eder.⁵³

48 Salibi, *The Bible Came From Arabia*, 11.

49 I. Samuel 30:14, Sefanya 2:4-5, Hezekiel 25:15-16 pasajlarında Keretliler olarak zikredilirler.

50 Salibi, *The Bible Came From Arabia*, 157.

51 Tekvin 10:18.

52 Salibi, *The Bible Came From Arabia*, 11.

53 Zellig S. Harris, *A Grammar of the Phoenician Language*, (New Haven, Connecticut, American

Tanah'ın tarihî kitaplarına göre, İsrail Krallığı'nın MÖ. 11. yüzyılın sonları, 10. yüzyılın başlarında bölgedeki Filistinli ve Kenanlı topluluklar pahasına Batı Arabistan'da -bu konuda herhangi bir şüpheye düşmez- kurulmuş olduğunu söyleyen Salibî'ye göre savaşlarda İsraililere yenilen ve cesareti kırılan Filistin ve Kenanlı topluluklar muhtemelen aynı dönemde Suriye sahil şeridinde olan göçlerinin oranını artırmışlardır. Söz konusu savaşlar ve diğer göçler akabinde İsraililerin bu topraklara yerleşmesi üzerine Filistin'de birçok yerleşim bölgesinin (Gazze ve Aşkelon gibi) Filistinlilerin geldiği Batı Arabistan'da bulunan kasabaların isimlerini almış olduğunu belirten Salibî bazı örnekler de verir. Buna göre Filistin'de, Yafa şehrinin on kilometre güneydoğusunda bulunan Beyt Dejen kasabası (dcn ya da 'Dajon' dağı) hâlâ Batı Arabistan tanrısının adını taşır ve yine Filistin'in kuzeyinde, Kenanlılar da Batı Arabistan'da bulunan Sur (Tyre), Sidon, Gebal (Yunanca Βυβλίς / Byblis), Ervad (Yunanca Ἄραδος / Arados) ya da Lübnan gibi yer isimlerini kendi yerleşim bölgelerine vermişlerdir. Salibî'ye göre Filistin bölgesine yerleşmek üzere göç eden İsraililer yalnızca yer isimlerini taşımamış aynı zamanda Batı Arabistan hafızalarında yer etmiş bulunan Yahudi mabetleriyle özdeşleştirdikleri yerel tapınaklarına da bu isimleri aktarmışlardır. Bunlardan en bilinenleri; Kudüs (Jerusalem, Yerusalayim) ve Bethlehem'dir."⁵⁴

Salibî, Yahudilerin Filistin kökenlerini unutmalarının muhtemel sebepleri üzerinde de durmuştur. Salibî'ye göre bu kadar kısa bir dönemde -muhtemelen iki veya üç yüzyıldan daha uzun olmayan bir süre- Yahudilerin Batı Arabistan kökenlerine dair hatıralarının silinmesine yardım eden en büyük olgu MÖ. 6. yüzyıldan itibaren Arabistan, Suriye ve Mezopotamya'da gerçekleşen dil değişimi olmuştur. Kitab-ı Mukaddes döneminde Batı Arabistan ve Suriye'de Aramice ve lehçelerinin yanında, Tanah İbranicesi gibi Kenanlı lehçelerin de yaygın olarak konuşulmakta olduğu bilgisini veren Salibî Yahudi kutsal metinlerinin, sonraki peygamberler kitabındaki birkaç pasaj hariç, Aramice değil İbranice olarak kaleme alınmış olduğunu da eklemiştir. Bunun yanı sıra Salibî, MÖ. 500 yılı civarında Kenan dili Arabistan ve Suriye'de unutulmaya yüz tutmuş bir dil iken Aramicenin Mezopotamya dâhil olmak üzere her yerde üstünlüğü ele geçirmeye başladığını ve Aha-

Oriental Society, 1936), 7, 29. Dipnotta yer alan ifadeye göre Fenikeliler bu ifadeyi kendi toprakları için kullanmaktaydı. Fenike dilinde burası Kenan olarak anılırken Yunanca Fenike olarak anılmaktaydı. בנכנר אש בנכנר Fenike dilinde Laodicea'nın Kenan'da olduğunu ifade ederken, λαοδικείας της ἐν φοινίκη ifadesi şehrin Fenike'de olduğuna işaret etmektedir.

54 Salibi, The Bible Came From Arabia, 12.

meniş yönetimi altında, Pers İmparatorluğu'nda yönetim dili ve Yakın Doğu'nun ortak iletişim dili (lingua franca) haline geldiğini de söyler. Sonrasında Arapçanın bu üstünlüğü ele alması ve Arapçanın lehçelerinin çeşitli yakın doğu bölgelerinde Aramice ile yarışmaya başlaması bölgedeki dil değişiminin ortaya koymak üzere zikredilir. Söz konusu değişim ilerleyen yüzyıllarda da devam etmiş ve miladî dönemin ilk yüzyıllarında Arapça, Suriye-Arabistan çölündeki kırsal kabilelerinin yerel dili haline gelmiştir. Salibî bu dil değişimi açıklamasını şu şekilde sürdürmektedir: "MS. 7. ya da 8. yüzyıla birlikte Arapça, Aramice konuşan küçük bölgelerdeki gruplar hariç Mezopotamya ve Suriye'nin birçok bölgesinde olduğu gibi Arabistan'da çoktan Aramicenin yerini almıştı. Batı Arabistan'da bu iki başarılı dil değişimi yer isimlerinde açık bir şekilde kendini göstermektedir."⁵⁵ Buna örnek olarak ise Tanah'da geçen Zeboiim (sbyim ya da sbyym, harekelendirmeye bağlı olarak İbranice 'ceylanlar' ya da 'iki ceylan' demektir) ifadesini verir. Salibî'ye göre Zeboiim, Güney Asir'in sahil kısmı olan Cizan bölgesindeki ikiz kasabaları simgeler. Bu kasabalar günümüzde Sabya (sby) ve al-Zabyah (zby) isimleriyle bilinmektedir. İlki İbranice sby'nin Aramice son ek belirlilik takısıyla Aramiceleştirilmiş hâli olup, ikicisi de aynı ismin Arapça ön ek belirlilik takısı ile Arapçalaştırılmış hâlidir. Böylece, yer isimlerinin tarihi sabit kıldığı görülmektedir.⁵⁶

Yahudilerin kendi Batı Arabistan köklerini unutmalarının sebeplerinden biri de Salibî tarafından erken dönem İsrail'den sonra Batı Arabistan ve Filistin'deki siyasî gelişmelerle ilişkilendirilir. Batı Arabistan'da MÖ. 400'lü yıllarda Ahameniş İmparatorluğu'nun aşamalı çöküşü, İsrail Krallığı'nın geliştiği yerde ortaya çıkan Ma'in Devleti gibi yeni siyasî toplulukların ortaya çıkışına zemin hazırlamış, bazıları krallıklar şeklinde organize olmuş söz konusu yeni topluluklar içinde dağılan Batı Arabistan Yahudileri, Salibî'ye göre kendilerine ait millet bilincini bu şekilde kaybetmişlerdir. Filistin cephesinde ise gelişmelerin farklı bir boyut kazandığını belirten Salibî Filistin üzerindeki hâkimiyet çatışmaları sırasında Filistin Yahudilerinin MÖ. 167'de başlayan ve sonraki yıllarda da devam eden bir ayaklanma çıkararak yönetimi devraldıklarını belirtir. Sonrasında ise Kudüs'ün kontrolünü ele alan Yahudi ayaklanmasının Haşmonayim rahip evinin müntesipleri olan liderleri, aynı zamanda Filistin'deki Yahudi topraklarını da genişletmişlerdir. Salibî, devamındaki süreci ise şu şekilde açıklıyor:

55 Salibi, The Bible Came From Arabia, 18.

56 Salibi, The Bible Came From Arabia, 19.

“Haşmonayimler, dönemlerinde, kendilerini antik İsrail’in hukukî vârisleri olarak değerlendirmiyorlardı ve hanedanlıkları Romalıların gelişine kadar devam etti ve MÖ. 63 yılında sona erdi. Roma Senatosu, MÖ. 37’den itibaren topraklarını “Yahudi toprağı” anlamına gelen Büyük Hirodes’in (ö. MÖ. 4) kralı olduğu “Yehuda” Roma özerk krallığı olarak yeniden düzenlediler...

.... Yemen’de bir Yahudi krallığının olup olmadığı konusunda ise, Yahudi kutsal metinlerinin Grekçe tercümesi olan Septuagint’de de açıkça görüldüğü üzere, Haşmonayim döneminden itibaren Tanah’ın coğrafyası artık Batı Arabistan olarak değerlendirilmiyordu.”⁵⁷

Temel iddiasının merkezinde bulunan Asir bölgesini ayrı bir başlıkta ele alan Salîbî, Asir isminin modern bir kullanım olduğunu söyler ve bölgenin sınırlarını şu şekilde çizer:

“19. yüzyıldan itibaren Batı Arabistan dağlık bölgeleri, kuzeyden güneye, Nimaş’tan Necran’a aynı zamanda Kahme kasabasıyla Yemen’in günümüz sınırları arasında yer alan Tihame denilen bölgenin tepe bölgesi ve kıyı çölüne kadar olan bölgedir.”⁵⁸ Bugün Suudi Arabistan Krallığı’na ait bir bölge olan Asir’in merkez şehri Ebhe’dir. Doğudan batıya Merkez Arap Çölü’nün kenarlarından Kızıldeniz’e kadar uzanır. Salîbî Asir bölgesinin ayırt edici özelliğinin ise Serat denilen yükseklikleri 1700 ve 3200 metre arasında değişen, Taif ve Yemen sınırı arasında bulunan Necd platosunun batı kenarını oluşturan sıradağlar olduğunu ifade eder. Asir’in iklimi ve yeraltı zenginlikleriyle ilgili bilgiler vererek devam eden Salîbî, bölgenin verimliliği konusuna dikkat çeker. Ayrıca bölgenin ilkçağlarda kervan ticaretinin birleşme noktası olduğunu ve deniz ticaretinde de önemli rol oynadığını belirtir.”⁵⁹

Tezini desteklemek üzere kanıtların sistematik bir sunuşundan önce Salîbî, Tanah ve Batı Arabistan yer isimlerinin nasıl mükemmel şekilde eşleştiğini göstermek üzere Gerar örneği üzerinde durur. Gerar’ın birçok Kitab-ı Mukaddes âlimi tarafından Gazze’nin iç kesimlerinde konumlandırıldığını fakat orada bu isimle varlığını devam ettirmemiş olduğunu söyleyerek Gerar’ın konumunun göz önüne alınmasının Kitab-ı Mukaddes coğrafyasıyla ilgili diğer soruları da ortaya çıkaracağına işaret eder.

57 Salibi, The Bible Came From Arabia, 21-22.

58 Salibi, The Bible Came From Arabia, 38.

59 Salibi, The Bible Came From Arabia, 38-42.

Gerar isminin Tanah'da dört yerde (Tekvin 10:19, Tekvin 20:1, Tekvin 26:1 ve II Tarihler 14:8 ya da 14:9) zikredildiğinin altını çizen Salibî, Gerar'ı bulmak üzere araştırmalar yapan Kitab-ı Mukaddes âlimlerinin ve arkeologların söz konusu Tanah pasajları dışında bir veriye sahip olmadıklarını söyler. Devamında, Tekvin 10'daki *zh* ya da *Gazze* ifadesine ek olarak Tekvin 26'da *plytym* (Filistinliler) ile ilişkili olarak zikredilen Gerar'ın, Tanah âlimlerince bu bölgenin Filistin'de yer aldığını öne sürmek için yeterli bir delil olarak görüldüğünü tespit eder. Salibî Gerar'ı Filistin'e yerleştirmeye ilgili sorunun boyutunun II. Tarihler 14'te geçen Gerar ifadesi ile yukarı tırmandığını belirtir. Burada kasabanın *Kuşiler'e* ait olduğu görülmektedir diyerek Gerar örneğini Tanah pasajları bağlamında ele alan Salibî, bizleri Gerar'ın Filistin'de olmadığı sonucuna götürür.⁶⁰

Salibî'nin, tezini temellendirirken kullandığı çalışma sahalarından birisi de Kitab-ı Mukaddes arkeolojisidir. Bu alanda yapılan çalışmalarda yöntem yanlış bulunduğunu savunan Salibî, Kitab-ı Mukaddes âlimlerinin delilleri yanlış yerde aradıklarını, Kitab-ı Mukaddes coğrafyasını olduğu gibi kabullenip tarihini sorgulayarak yanlış bir metot izlediklerini belirterek, "Bana kalırsa Tanah'ın tarihselliğini olduğu gibi kabul edip coğrafyasını sorgulamalıyız." diyerek kendi düşüncesini ortaya koyar. Ona göre bir bakıma yer isimleri çalışması aralarında önemli bir fark olmakla birlikte saha arkeolojisi ile aynı amaca hizmet eder.⁶¹ Salibî'ye göre, Tanah İbranicesindeki yer isimleri, yeniden deşifre edilmesi gereken bir dil gibi ele alınırsa, aslında kadim Mısır'da bulunan kabartma şekillerdeki soylu veya kutsal isimlere çok benzer; hatta ölü bir dilin *ne'*liğini deşifre etmek üzere ipuçları sağlar. Salibî'nin nazarında asıl mesele şudur ki, birçok sıradan kelime, zikredildikleri Kitab-ı Mukaddes pasajı bağlamında yanlış bir değerlendirmeyle yer ismi olarak düşünülmektedir. Diğer yandan sayısız şüphe edilmeyen fiil, isim veya sıfat olarak kabul gören Kitab-ı Mukaddes yer isimleri mevcuttur. Şu hâlde Kitab-ı Mukaddes metninde verilen yer isimlerinin hangilerinin gerçekte yer adı olduğu ve hangilerinin yer adı olmadığı hususunda münasip bir ayırım yapılması durumunda birçok geleneksel okuma alaşağı olacaktır.⁶²

Kitab-ı Mukaddes bölgelerini tespit için yapılan arkeolojik kazıların yanlışlığından ziyade, yetersiz arkeolojik kanıtlara dayanarak tarihî sonuçlar çıkarmanın da yanlış olduğunun altını çizen Salibî, 1880 yılında Kudüs yakınlarında Siloam'da

60 Salibi, *The Bible Came From Arabia*, 47-53.

61 Salibi, *The Bible Came From Arabia*, 29.

62 Salibi, *The Bible Came From Arabia*, 34.

bulunan ve su tüneli kazma çalışmasını anlatan yazıt örneğinden de bahseder. İstanbul Eski Şark Eserleri Müzesi'nde sergilenen yazıtta göre su tüneli Kral Hezekiya döneminde kazılmıştır ve bu yazıt Yehuda Kralı Hezekiya tarafından inşa edilen su kemerini anlatan II. Krallar 20:20 ve II. Tarihler 32:30 pasajlarını doğrulamaktadır. Fakat aslında yazıt herhangi bir yer ismi veya kişi isminden söz etmez. Bu nedenle yazıtı, Kitab-ı Mukaddes âlimlerinin yaptığı gibi kral Hezekiya dönemine atfetmeyi alelâde bir varsayım olarak değerlendirir. Siloam yazıtının günümüz Kudüs'ünün Kitab-ı Mukaddes Kudüs'ü ile özdeş olduğuna dair bir şey söylemediği, yazıtta bölge ismi verilmediği de dikkat çektiği noktalardan biridir. Salibî, söz konusu yazıt veya benzeri buluntuların ise içerdikleri bilgilerden daha fazlasını ifade etmeye zorlanmasının problem teşkil ettiğini ortaya koyarak, metnin herhangi bir yerinde Samarya ismi geçmemesine rağmen 1910 yılında Nablus'ta bulunan yazıtın Samarya yazıtı olarak nitelenmesini de buna örnek olarak zikreder.⁶³

Salibî'nin zikrettiği daha birçok antik yazıtlar ve kayıtlar, içeriklerinde Kitab-ı Mukaddes yer isimleri geçtiği için Filistin'le ilişkilendirilmiştir. Yazıtlarda zikredilen yer isimlerinin Kitab-ı Mukaddes yer isimleri olduğu konusunda Kitab-ı Mukaddes âlimleri ile hemfikir olduğunu fakat bu durumun yazıtların Filistin'de bulunduğunu doğrulamadığını ifade eder. Dikkatli bir inceleme sonucu bu kayıtların Batı Arabistan'la ilişkili olduğunun ortaya çıkacağı konusunda ise şüpheye düşmez. Hatta söz konusu yazıtların Batı Arabistan bağlamında Tanah'la birlikte yeniden incelendiğinde Kitab-ı Mukaddes âlimlerinin müphem olarak nitelediği birçok pasajın açıklığa kavuşacağı şeklinde iddialı bir ifadeye de yer verir.

4. Salibî'ye Yöneltilen Eleştiriler

Salibî, eserinin girişinde, yeni bir adım atmış olması hasebiyle birçok hata yapmış olabileceğini fakat hiçbirinin ulaştığı sonuçları etkilemeyeceğini söyleyerek gelebilecek eleştirilerin kendisinin fikrini değiştirmeyeceğini belirtmiş⁶⁴ olmasına rağmen tahmin edilebileceği üzere eseri birçok sert eleştiriye maruz kalmıştır.

İsrail cephesinden eser İsrail Devleti'nin temellerini sarsma girişimi şeklinde yorumlanmıştır. *Oxford Bible Atlas*'ın editörü John Day eserin kabul edilemez olduğunu ifade etmiş, aynı zamanda bir arkeolog olan Prof. James Sauer ise kitap henüz yayımlanmadan önce okuma fırsatı elde etmiş ve Filistin ve Hebron'un

63 Salibi, *The Bible Came From Arabia*, 64-65.

64 Salibi, *The Bible Came From Arabia*, 1.

tam olarak Kitab-ı Mukaddes'in belirttiği yerde olduğunu söyleyerek kendisi açısından konuyu kapatmıştır.⁶⁵ Ağır şekilde eleştirilen kitabı ciddiye almayanlar kadar, irdeleyip hakkında değerlendirme ve eleştiriler kaleme alan yazarlar da olmuştur. Söz konusu değerlendirmelerden ulaşabildiklerimizi, kronolojik olarak irdeleyecek olursak ilk değerlendirme 1988 yılında yani eserin yayımından üç yıl sonra Eski Ahit çalışmaları yapan Prof. W. Sibley Towner⁶⁶ tarafından kaleme alınmıştır. Salibî'nin keşfini kısaca açıklayarak giriş yapan Towner, Salibî'nin okuyucudan ön kabullerini bir kenara bırakarak kitabı âdil bir yargılamaya tabi tutmalarını istediğini söyledikten sonra kendisinin bunu denediğini ve yapamadığını da sözlerine ekleyerek gerekçelerini sıralamaya girişmiştir. Geleneğin, modern çalışmaların ve Salibî'nin bazı argümanlarının açıklanma zorluğunun ortaya konulan teze karşı güçlü bir savunma duvarı oluşturduğunun altını çizen yazara göre, Salibî'nin argümanlarının sıhhatinin sonraki arkeolojik bazı buluntular tarafından doğrulanabilir olması muhtemeldir; fakat eldeki verilere dayanarak Salibî'nin desteklenmesi zor bir ihtimaldir. Towner'a göre Salibî'nin iddiasının en zayıf kısmı İkinci Mabad döneminden itibaren Yahudi topluluğunun ve Yahudiliğin Filistin'de merkezileşmiş olduğu şeklindeki gerekli bilgilendirmesidir. Babil Sürgününden dönen Yahudilerin Arap yarımadasındaki eski topraklarına dönmemiş olmaları ve bunun yerine Filistin diasporasındaki Yahudilere katıldıkları ve eski topraklarındaki yer isimlerini buraya taşıdıkları şeklindeki örgüsüne karşılık; Yahudilerin eski bir yerleşim yeri olan Filistin'de yeniden toparlanırken -Salibî'nin yer isimlerinin güvenilirliğine yaptığı bunca vurgudan sonra- buranın isminin Yahudiler bu bölgeye yerleşmeden önceki şeklini neden muhafaza edemediğini sorgulamıştır. Yine yazara göre Yahudilerin toplumsal hafızasının bu kadar yakın geçmişe dönük olması ve eski Filistin'le ilgili fazlaca şey muhafaza etmemiş olmaları inandırıcı değildir. Ciddi bir Kitab-ı Mukaddes okuması yapmamakla da suçladığı Salibî'yi, Sodom ve Gomora'nın komşu bölgelerinde bulunduğunu iddia ettiği yanardağların mevcut olmadığı hususunda uyararak Yaratılış⁶⁷ kitabına yaptığı atıfla, ateşli kükürt yağdıran failin volkanlar değil bizzat Tanrı'nın kendisi olduğunu ifade etmiştir.⁶⁸

65 Bernard Leeman, *Queen of Sheba and Biblical Scholarship*, (Thailand: Queensland Academic Press, 2005), 146.

66 Union Theological Seminary, Richmond, VA.

67 "Rab, Sodom ve Gomora'nın üzerine gökten ateşli kükürt yağdırdı." (Yaratılış 19:24).

68 W. Sibley Towner, "The Bible Came from Arabia: Radical Reinterpretations of Old Testament Geography," *Middle East Journal*, (1988), c. 42, sy. 3, 511-513.

Kitabın yayın süreci konusunda bilgilendirmelerde bulunarak sözlerine başlayan İngiliz Oryantalist A. F. L. Beeston⁶⁹ kitap hakkında değerlendirme yazısı kaleme alan bir diğer isimdir. Salibî'nin kitabının yayını konusunda yayınevlerinin çok istekli olmadığını ifade eden Beeston, metnin devamında detaylı bir çalışma yürüterek Salibî'nin iddialarına cevaplar üretmiştir. Beeston, Salibî'nin Samaria ve Gerizim⁷⁰ örneğinden yola çıkmış ve yer isimleri ile ilgili yapılacak karşılaştırmaların güçlü semantik deliller gerektirdiğini fakat burada bir kısır döngüden başka bir şey olmadığını ifade etmiştir. Arkeolojik verilere dayanan çıkarımları da ele alan Beeston'a göre Asir bölgesinde İslam öncesine ait herhangi bir kalıntı bulunamamış, Yemen'de ise Yahudi varlığına dair bulunan en erken izler MS 4. yüzyıla tarihlenmiştir.

Kitapta iki temelsiz ön yargının hâkim olduğunu belirten yazara göre bunlardan ilki, günümüzde kullanılan kutsal metnin harekelendirmesinin altı ve onuncu yüzyıllar arasında yapılan çalışmalara dayanıyor olmasından hareketle Salibî'nin herhangi birinin söz konusu okuma şeklini tamamen göz ardı ederek kendi harekelendirmesini yapabileceği şeklindeki iddiasıdır. Yazara göre, burada gözden kaçırılan nokta, İbrani harflerinin harekelenmesi hususunda elimizde özellikle *Ölü Deniz Yazmalarında*⁷¹ hatırı sayılır miktarda Masoretler öncesi delil bulunuyor olmasıdır. İkinci hâkim hususun ise, Yahudilerin MÖ. 5. yüzyıla birlikte Aramiceyi günlük dil olarak kullanmaya başlamış olmaları ve bu nedenle kutsal metinlerini doğru şekilde anlama yetisinden mahrum kalmaları şeklinde yine bir yanıltıcı iddia olduğunu belirten Beeston, söz konusu iddianın sade Avrupa vatandaşının klasik Latince'yi doğru şekilde anlayamamasının, Oxford veya Cambridge profesörlerinin de aynı yetersizlikle itham edilmesine gerekçe olarak gösterilemeyeceğini belirtmiştir. Bu ve benzeri birkaç atıfla Salibî'ye cevap veren Beeston, son olarak Moab⁷² yazıtına yaptığı atıfta, yazıtın Salibî'nin söylediği şekilde yorum-

69 Alfred Felix Landon Beeston, özellikle Arap dili ve antik Yemen yazıtları ile ilgili çalışmalarıyla tanınır.

70 Salibî, Samiriye'nin orijinalinin Batı Arabistan'da yerleşim yeri olan *Bet Şearim* Gerizim dağının ise yine Asir bölgesinde hala mevcut bulunan *Sukran* bölgesiyle özdeşleştirmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Salibî, 130-131.

71 1947 yılında kaybolan keşisini aramak üzere gezinen Muhammed Ahmed el-Halil isimli çoban tarafından Ölü Deniz'in batı yakasındaki bir mağarada bulunan kırk bin adet el yazmasına verilen isimdir.

72 *Mesha Stele* olarak da bilinen ve MÖ. 840'lar ile tarihlendiği tahmin edilen yazıt, Moab Kralı Mesha tarafından dikte ettirilmiştir. Yazıt, Amman'ın güneyinde yer alan bir sit alanında Anglikan misyoner Frederick Augustus Klein tarafından 1868 yılında keşfedilmiş ve günümüzde Louvre Müzesinde sergilenmektedir.

lanmasının mümkün olmadığını, yazıtta zafer kazandığını ve İsrail'in sonsuza kadar yok edildiğini iddia eden bir kralın topraklarını terk edip İsrail'den uzaklaşmaya çalışmasının, açıklanamaz olduğunu sözlerine eklemiştir.⁷³ Antik gizemlerle ilgili belgesel çalışmaları da olan, arkeoloji ve antropoloji alanında çalışmalar yapan Philip Hammond (1924-2008), bahsi geçen ağır sözler içeren değerlendirmelerden birini kaleme almıştır. Kitabın içeriği hakkında bilgiler verdikten sonra kitap hakkında yapılacak bir değerlendirmenin kitaptan daha hacimli bir çalışma olacağını belirtmiş ve yalnızca bir paragraflık bir metinle eseri deyim yerindeyse yerden yere vurmuştur. Tarihi hatalar, yanlış kanılarla dolu olan kitabın insanlara nasıl yutturulduğunun şaşkınlığı içinde olduğunu belirten yazar bununla da kalmamış, Salibi'nin yer isimleri üzerinden yaptığı eşleştirmenin açıkça mantıksız ve anlamsız olduğunu ileri sürmüştür. Salibi'nin arkeoloji ve diğer disiplinler tarafından sunulan verileri göz ardı ettiğini, yalnızca işine yarayacak birkaçını ele aldığını, bunun ise bilgiye ulaşma yolu olmadığını da sözlerine eklemiştir. Son olarak ise kitabın ne orijinal Almanca versiyonu ne de İngilizce çevirisinin yayımlanması için hiçbir sebep göremediğini söyleyerek değerlendirmesine son vermiştir.⁷⁴

Hammond bu değerlendirmeyi yaparken tek yönlü, suçlayıcı bir tavır takınmış, belki ciddiye almadığı belki de cesaret edemediği için Salibi'nin iddialarını deliller veya akli dayanaklar göstermek vasıtasıyla çürütme yoluna gitmemiştir. Eleştirilerini dile getirdiği paragrafın başında da ifade ettiği gibi eserden daha hacimli bir değerlendirme kaleme alabilseydi söylediklerinin tutarlılığını ortaya koymuş olabilirdi ama bu hâliyle değerlendirmesi salt bir eleştiri olmaktan öteye geçememiştir.

Hammond'ın değerlendirmesi üzerine John Joseph⁷⁵ tarafından yapılan yorumlar ise bu anlamda önem arz etmektedir. Joseph, Salibi'nin bilimselliğini savunmak üzere yazmadığını, ki zaten Salibi'nin bu tarz bir savunmaya ihtiyacı olmadığını, hâlihazırda kendini kanıtlamış bir bilim insanı olduğunu belirterek sözlerine başlamış; Hammond'un tutumunu eleştirmeye yönelik bir tavır takınmıştır. Aynı zamanda söz konusu kitabın iddialarını da desteklemek amacıyla olmadığını, Salibi'nin kendisinin de kitapta hipotezlerinin arkeolojik verilerce desteklenmesi

73 A. F. L. Beeston, "The Bible Came From Arabia. By Kamal Salibi," *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, (1988), sy. 2, 389-393.

74 Philip Hammond, "Kamal Salibi, *The Bible Came from Arabia*," *International Journal of Middle East Studies*, (Ağustos- 1990), c. 22, sy. 3, 343-344.

75 Franklin & Marshall College'da uzun yıllar eğitim vermiş Ortadoğu Tarihçisi.

gerektiğini belirttiğini söyleyerek ortaya koymuştur. Bilimde doğru veya sapkın yol diye bir olgu bulunmadığını, kanıta karşı teste tabi tutulan gerekçeli hipotezlerin söz konusu olduğunu söyleyen Salibî'nin bu sözlerini de yorumlarına ekleyen Joseph, Hammond'un kitapta bulunduğunu iddia ettiği bariz hataları ortaya koyarak bunları düzeltilmesini ve insanları aydınlatmasını beklediğini belirterek sözlerini bitirmiştir.⁷⁶ Hammond ise bu sözlere bir cevap kaleme alarak eleştirilen tavrının sebebini yinelemiş ve birkaç noktaya değinerek söz konusu eleştirilerden kurtulmayı hedeflemiştir. Salibî'nin MÖ. 5 veya 6. yüzyılla birlikte İbranice'nin artık tedavülde olan bir dil olmadığı ve bu nedenle Tanah'ın yanlış tercüme edildiği şeklindeki çıkarımının temelsiz olduğunu söyleyen Hammond'a göre İbranice sürgün dönemlerinden itibaren kutsal metinlerin okunması için kullanılması zorunlu bir dil olduğunu, apokrif metinlerin de bu dilde kaleme alındığını, dilin tedavülden kalkmış olması durumunda bu tarz metinlerin oluşamayacağını söyleyerek karşı bir argüman geliştirmiştir. Yehuda ve İsrail krallıkları arasında cereyan eden savaş nedeniyle bir Yahudi göçünün yaşanmış olduğu olgusunun ise Davud Krallığı'nı görmezden geldiğini belirten Hammond'a göre savaş Süleyman'ın krallığından sonra ve Yahudilik tam anlamıyla kültürel bir belirleyici hâline gelmeden önce meydana gelmişti, söz konusu olgu aynı zamanda döneme ait arkeolojik buluntuları da göz ardı etmektedir. Yazar, Salibî'nin dille ilgili araştırmalarının yetersiz olduğu, bu tarz bir iddia ortaya atmadan önce daha geniş araştırmalar yapmış olması gerektiğini ifade etmiş ve Salibî'nin, Davud'un başkenti "Hebron" un Filistin'de olmadığı iddiasına ise kendi yaptığı kazı çalışmaları ile cevap vererek Filistin'de üzerinde Hebron'a ait olduğuna dair kalıntılar bulunduğunu söylemiştir. Son olarak ise İbranice'nin İbranilerin dili değil de batı Arabistan'da yaygın olarak konuşulan bir dil olduğu çıkarımına karşılık, İbranice ve Arapça arasındaki dil farklılıklarının açıklanması gerektiğini belirtmiştir.⁷⁷

Sonuç

Kemal Salibî dikkate değer çalışmasını, Kitab-ı Mukaddes araştırmaları sahasında ortaya konan diğer çalışmalardan farklı olarak alana yeni bir soluk getirmenin ötesinde söz konusu disiplin çerçevesinde ortaya konan külliyatı yanıtlama ve

76 John Joseph, "Comments on Hammond's Review of Salibi's *The Bible Came from Arabia*," *International Journal of Middle East Studies*, (Kasım- 1991), c. 23, sy. 4, 704-705.

77 Philip C. Hammond, "A Reply to Joseph," *International Journal of Middle East Studies*, (Kasım- 1991), c. 23, sy. 4, 705-706.

hatta yerle bir etme iddiasıyla ortaya koymuştur. Eserinin daha başlarında büyük bir keşif yaptığını belirterek yüzyıllardır süregelen geleneksel inanışa savaş açmış ve bu doğrultuda iddiasını ilmek ilmek işlemiştir. Elinizdeki metinde çok azına değinebildiğimiz tespit ve çıkarsamaları eserinin ne denli titiz bir çalışmanın ürünü olduğunu ortaya koymaktadır.

Arap yarımadası hakkında yazılan en erken kaynaklar yarımadanın iç kısımları hakkında maalesef fazlaca bilgi sunmamaktadır. Fakat güneybatı Arabistan ve buradan kuzey istikametine doğru ilerleyen ticaret rotaları hakkında bilgiler verilmektedir. Salibî'nin güneybatı Arabistan civarından söz konusu rotayı izleyerek kuzeye yönelen göçler üzerinden ortaya koyduğu mesele bu bakımdan üzerinde düşünülmesi gereken bir iddia olarak görülmektedir. Güney Arabistan bölümünde zikrettiğimiz buhur ve tütsü ticareti ve bunların kullanım alanları da yine birtakım ipuçları vermektedir. Yine de Salibî'nin iddiasını çürütmek ya da kabullenmek kolaylıkla yapılacak bir seçim değildir. Uzun yıllara dayanan akademik tecrübesinin verdiği araştırmacı bakış açısını, tarih ve Kitab-ı Mukaddes araştırmaları ile birleştirerek bizlere sunduğu çalışmasının akademik açıdan yeterli olmadığını söylemek elbette âdil olmayacaktır. Fakat içerik ve söylem açısından önyargılı yaklaşımlara maruz kalması da normal karşılanmalıdır. Nitekim eser birçok akademisyen ve araştırmacı tarafından kabul edilemez olarak nitelenmiş ve hatta ciddiye alınmamıştır. Söz konusu durumun da kendi içinde problemleri olduğu aşikârdır.

Ana hatlarıyla ortaya koymaya çalıştığımız Salibî'nin bu çok tartışmalı eseri ve bu bağlamdaki iddialarının söz konusu problemler çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Konunun tarihî, coğrafi, arkeolojik, antropolojik, filolojik vb. birçok farklı yönü olduğu ve bunların her birisinin kendi içerisinde önem arz ettiği de göz önünde bulundurulması gereken başka bir konudur.

Kaynakça

Abu Husayn, Abdul Rahim. "Kamal Salibi: The Man and the Historian, 1929-2011." *One Hundred and Fifty*. ed. Nadia Maria El-Cheikh, Lina Choueiri, Bilal Orfali, 287-293, American University of Beirut, 2016.

Ali, Cevad. *el-Mufasssal fi Tarihi'l-Arab Kable'l-İslâm*. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melayin, 1968.

Apak, Adem. *Anahatlarıyla İslam Öncesi Arap Tarihi ve Kültürü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012.

Beeston, A. F. L. "The Bible Came From Arabia. By Kamal Salibi." *The Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, 2 (1988): 389-393.

Beloe, William. çev., *The History*. London: AJ Valpy, 1830.

Büyükoçşkun, Kudret. "Arabistan: Fizikî ve Beşerî Coğrafya." *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Türk Diyanet Vakfı, 1991.

Casir, Hamed. *El-Mu'cem el-Coğrafi li'l-Bilad el-Arabiyye el-Suudiyye*. Riyad: Dârü'l-Yemame, 1981.

Dallal, Ahmad. "Historian Kamal Salibi Dies." *Kaftoun*,

<http://www.kaftoun.com/archived/432-historian-kamal-suleiman-salibi-dies> (Erişim 18.03.2017).

Eph'al, Israel. *The Ancient Arabs: Nomads on the Border of the Fertile Crescent 9th-5th Centuries BC*. Jerusalem: The Magnes Press, The Hebrew University, 1984.

el-Ğamedî, Abdülkerim Abdullah S. "The Influence of the Environment on Pre-Islamic Socio-Economic Organization in Southwestern Arabia." Yayınlanmamış Doktora Tezi, Arizona State University, 1983.

Fisk, Robert. "Kamal Salibi: Scholar and Teacher Regarded as One of the Foremost Historians of the Middle East." *Independent*, 6 Eylül 2011, <http://www.independent.co.uk/news/obituaries/kamal-salibi-scholar-and-teacher-regarded-as-one-of-the-foremost-historians-of-the-middle-east-2350184.html> (Erişim 20.03.2017).

Forster, Rev. Charles. *The Historical Geography of Arabia*. London: Duncan and Malcolm, ts.

Groom, Nigel. *Frankincense and Myrrh: A Study of the Arabian Incense Trade*. London and New York: Longman, 1981.

Ğunaltay, M. Şemsettin. *İslâm Öncesi Arap Tarihi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.

Hitti, Philip K. *History of the Arabs: From the Earliest Times to the Present*. London and Basingstoke: Mcmillan Publishers, 1970.

Hammond, Philip. "Kamal Salibi, *The Bible Came from Arabia*." *International Journal of Middle East Studies*, 22: 3 (Ağustos- 1990): 343-344.

Hammond, Philip. "A Reply to Joseph." *International Journal of Middle East Studies*, 23: 4, (Kasım-1991): 705-706.

Harris, Zellig S. *A Grammar of the Phoenician Language*. New Haven, Connecticut: American Oriental Society, 1936.

Hoyland, Robert. *Arabia and the Arabs: From the Bronze Age to the Coming of Islam*. London: Routledge, 2001.

Jones, Horace Leonard. çev. *The Geography of Strabo*. Cambridge: Harvard University Press, 1961.

Joseph, John. "Comments on Hammond's Review of Salibi's *The Bible Came from Arabia*." *International Journal of Middle East Studies*, 23: 4, (Kasım- 1991): 704-705.

Leeman, Bernard. *Queen of Sheba and Biblical Scholarship*. Thailand: Queensland Academic Press, 2005.

Naval Intelligence Division, *Western Arabia & The Red Sea*. London: Routledge, 2012.

Oldfather, C. H. çev. *Diodorus of Sicily II*. Cambridge: Harvard University Press, 1967.

O'Leary, De Lacy. *History of Arabia Before Muhammad*. Lahor: Alliance Publishers, 1989.

Pliny. *Natural History*. Rackham, H. çev., Cambridge: Harvard University Press, 1961.

Retsö, Jan. "When did Yemen become Arabia Felix?" *Proceedings of the Seminar for Arabian Studies*, sy. 33, Archaeopress Publishing Ltd., 2003.

Retsö, Jan. *The Arabs in Antiquity: Their History from the Assyrians to the Umayyads*. London: Routledge and Curzon, 2003.

Salibi, Kemal. *The Bible Came from Arabia*. London: Pan Books, 1985.

Smith, William. *Dictionary of the Bible: Comprising Its Antiquities, Biography, Geography, and Natural History*. Boston: Little, Brown and Company, 1860.

Tamari, Steve. "Kamal Salibi (1929-2011), the Model Teacher-Scholar." *insidethemiddle*, 7 Eylül 2011, <https://insidethemiddle.wordpress.com/2011/09/07/kamal-salibi-1929-2011-the-model-teacher-scholar/> (Erişim 18.03.2017).

Tomar, Cengiz. "Yemen: Tarih." *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Türk Diyanet Vakfı, 2013.

Towner, W. Sibley. "The Bible Came from Arabia: Radical Reinterpretations of Old Testament Geography." *Middle East Journal*. 511-513.

Yamada, Shigeo. *The Construction of the Assyrian Empire: A Historical Study of the Inscriptions of Shalmaneser III (859-824 BC) Relating to His Campaigns*. Leiden: Brill Academic Publishers, 2000.

Zeydan, Corci b. Habib. *el-Arab Kable'l-İslâm*. Dârü'l-Hilâl.